

GRAFIKA VA FONETIKA MODULINI O'QITISHDA MUAMMOLI TA'LIM TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH

Ibragimova Umida Yuldashevna,
University of Business and Science
Toshkent filiali Tillar kafedrası professor v.b.
E-mail: uibragimova @gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada grafika va fonetika modullarini o'qitishda muammoli ta'lim texnologiyalaridan foydalanishni har tomonlama yoritiladi. Maqolada muammoli vaziyatlarni yaratish usullari, ularning o'quv jarayonidagi pedagogik samaradorligi hamda talabalarning mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishdagi o'rni tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: grafika, fonetika, muammoli ta'lim, pedagogik texnologiya, interfaol metod, savodxonlik, fonematik eshituv.

Аннотация. В статье подробно рассматривается использование технологий проблемного обучения при преподавании модулей графики и фонетики. Проанализированы методы создания проблемных ситуаций, их педагогическая эффективность в образовательном процессе и роль в развитии навыков самостоятельного мышления учащихся.

Ключевые слова: графика, фонетика, проблемное обучение, педагогическая технология, интерактивный метод, грамотность, фонематическое восприятие.

Abstract. This article thoroughly explores the use of problem-based learning technologies in teaching graphics and phonetics modules. The study analyzes methods for creating problem situations, their pedagogical effectiveness in the learning process, and their role in developing students' independent thinking skills.

Keywords: graphics, phonetics, problem-based learning, pedagogical technology, interactive method, literacy, phonemic awareness.

Kirish. Bugungi kunda ta'lim tizimida kompetensiyaviy yondashuvni joriy etish, o'quvchilarning mustaqil va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Ona tili ta'limida grafika va fonetika modullari alohida ahamiyat kasb etadi, chunki mazkur bo'limlar o'quvchilarning to'g'ri talaffuz qilish, savodli yozish, fonetik tahlil qilish hamda nutq madaniyatini shakllantirishiga xizmat qiladi. Tilning tovush tizimi va yozuv qonuniyatlarini chuqur o'zlashtirmasdan turib, mukammal savodxonlikka erishish qiyin.

Pedagogik tajribalar shuni ko'rsatadiki, grafika va fonetika mavzulari ko'pincha nazariy ma'lumotlarga boy bo'lib, an'anaviy usulda o'qitilganda o'quvchilar tomonidan qiyin o'zlashtiriladi. Bu esa ta'lim jarayonida interfaol va innovatsion metodlardan foydalanishni taqozo etadi. Zamonaviy pedagogika fanida muammoli ta'lim texnologiyalari o'quvchilarning bilish faoliyatini faollashtiruvchi, ularni mustaqil izlanishga undovchi samarali vosita sifatida e'tirof etiladi [4].

Asosiy qism. Muammoli ta'lim jarayonida o'quvchi tayyor bilimni emas, balki muammoli vaziyatni hal etish orqali yangi bilimni egallaydi. Bu esa grafika va fonetika kabi mantiqiy tahlilni talab qiluvchi mavzularni chuqurroq o'zlashtirish imkonini

beradi. Xususan, tovush va harf munosabatlarini anglash, urg‘u va bo‘g‘inlarni aniqlash, imlo va talaffuz tafovutini tushuntirishda muammoli savollar va topshiriqlar samarali natija beradi [3]. Shu bois grafika va fonetika modulini o‘qitishda muammoli ta’lim texnologiyalaridan foydalanish masalasi ilmiy-metodik jihatdan dolzarb hisoblanadi.

Mazkur maqolaning maqsadi grafika va fonetika modulini o‘qitishda muammoli ta’lim texnologiyalarining nazariy asoslarini yoritish hamda ularni dars jarayoniga samarali tatbiq etish yo‘llarini asoslashdan iborat. Shuningdek, muammoli ta’lim orqali o‘quvchilarning fonetik bilimlarini mustahkamlash, savodxonligini oshirish va mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish imkoniyatlarini ko‘rsatish ham maqolaning asosiy maqsadlaridan biridir [1].

Belgilangan maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar amalga oshiriladi:

1. Grafika va fonetika modullarining ilmiy-nazariy asoslarini tahlil qilish.
2. Muammoli ta’lim texnologiyasining mohiyati va pedagogik ahamiyatini ochib berish [2].
3. Grafika va fonetika darslarida muammoli vaziyat yaratish usullarini aniqlash.
4. O‘quvchilarning to‘g‘ri talaffuz, fonetik tahlil va savodli yozuv ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan metodik tavsiyalar ishlab chiqish.
5. Muammoli ta’limning ta’lim samaradorligiga ta’sirini asoslash.

Shunday qilib, mazkur tadqiqot grafika va fonetika modulini o‘qitishda zamonaviy pedagogik yondashuvlarni qo‘llash orqali ta’lim sifatini oshirishga qaratilgan.

Grafika va fonetika tilshunoslikning o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘lgan muhim bo‘limlari hisoblanadi. Fonetika nutq tovushlari, ularning hosil bo‘lishi, tasnifi, urg‘u, bo‘g‘in va intonatsiya kabi masalalarni o‘rganadi. Grafika esa tovushlarning yozuvdagi ifodasi, harf va tovush munosabati, alifbo tizimi hamda imlo qoidalarini qamrab oladi.

Ona tili ta’limida mazkur modullar o‘quvchilarning og‘zaki va yozma nutq savodxonligini shakllantirishda asosiy o‘rin tutadi. Chunki to‘g‘ri talaffuz va savodli yozuv ko‘nikmasi fonetik bilimlarga tayanadi. Harf va tovush o‘rtasidagi farqni anglamaslik ko‘plab imloviy xatolarga olib keladi. Shuning uchun grafika va fonetika modullarini o‘qitishda nazariy bilimni amaliy mashqlar bilan uyg‘unlashtirish muhimdir [3].

An’anaviy ta’lim jarayonida mazkur mavzular ko‘pincha izohli-tushuntirish usulida o‘tiladi. Bunday yondashuv o‘quvchilarning faolligini cheklaydi, ularni tayyor ma’lumotni qabul qiluvchi subyektga aylantiradi. Natijada bilim yuzaki o‘zlashtiriladi. Zamonaviy pedagogik yondashuv esa o‘quvchini mustaqil fikrlashga, muammoni tahlil qilishga va xulosa chiqarishga undashni talab etadi [4].

Muammoli ta’lim – bu o‘quvchilarga tayyor bilim berish o‘rniga muammoli vaziyat yaratish orqali ularni mustaqil izlanishga yo‘naltiruvchi pedagogik texnologiyadir. Bu metod o‘quvchilarning tafakkur jarayonini faollashtiradi, bilimni anglab yetish va mustahkamlashga xizmat qiladi [5].

Muammoli ta’lim quyidagi bosqichlarda amalga oshiriladi:

1. Muammoli vaziyat yaratish – o‘quvchilarda savol va qiziqish uyg‘otish.
2. Muammoni anglash va ifodalash – masalani aniqlashtirish.
3. Taxmin (gipoteza) ilgari surish – ehtimoliy javoblarni taklif etish.
4. Dalillash va tekshirish – fikrni asoslash.
5. Xulosa chiqarish – umumlashtirish.

Bu jarayon o‘quvchilarning mantiqiy, tanqidiy va ijodiy fikrlashini rivojlantiradi hamda bilimlarni ongli ravishda o‘zlashtirishga imkon yaratadi [6].

Grafika va fonetika modullarida muammoli ta’limni qo‘llash quyidagi metodik yo‘nalishlarda amalga oshirilishi mumkin:

1. Tovush va harf munosabatiga doir muammoli savollar. Masalan,
 - Nima sababdan ayrim so‘zlarda yozilish va talaffuz o‘rtasida farq mavjud?
 - Nega “kitob” so‘zida oxirgi tovush talaffuzda o‘zgaradi?

Bunday savollar o‘quvchini fonetik hodisalarni kuzatishga va sababini izohlashga undaydi.

2. Fonetik tahlil asosida izlanish topshiriqlari. O‘quvchilarga bir nechta so‘zlar berilib, ulardagi tovush almashinuvi yoki tushishi sababini aniqlash topshiriladi. Masalan, urg‘u o‘zgaranda ma’no qanday o‘zgarishini tahlil qilish. Bu usul o‘quvchilarning fonematik eshituvini rivojlantiradi.

3. Taqqoslash va umumlashtirish usuli. Bir xil yozilgan, ammo turli talaffuz qilinadigan so‘zlar taqqoslanadi. O‘quvchilar o‘z kuzatuvlari asosida qoida chiqaradilar. Bu esa nazariy qoidani tayyor holda emas, balki mustaqil ravishda egallash imkonini beradi [1].

4. Guruhli muhokama va bahs-munozara.

O‘quvchilar kichik guruhlariga bo‘linib, berilgan muammoni birgalikda hal qiladilar. Har bir guruh o‘z fikrini himoya qiladi. Bu metod kommunikativ kompetensiyani rivojlantiradi hamda dars jarayonini jonlantiradi [2].

Muammoli ta’lim texnologiyasidan foydalanish grafika va fonetika modullarini o‘zlashtirish samaradorligini oshiradi. Chunki

- o‘quvchi bilimni tayyor shaklda emas, balki izlanish orqali egallaydi;
- bilimlar uzoq muddat xotirada saqlanadi;
- o‘quvchilarning nutqiy va tahliliy kompetensiyasi rivojlanadi;
- dars jarayonida faollik va qiziqish ortadi.

Shuningdek, muammoli ta’lim o’quvchilarning o’z fikrini asoslash, dalillash va umumlashtirish ko’nikmalarini shakllantiradi. Bu esa nafaqat grafika va fonetika modullarini, balki boshqa fanlarni ham samarali o’zlashtirishga zamin yaratadi [8].

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar tizimida muammoli ta’lim o’quvchini ta’lim jarayonining faol ishtirokchisiga aylantiradi va ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi [7].

Shunday qilib, grafika va fonetika modullarini o’qitishda muammoli ta’lim texnologiyalarini qo’llash nazariy va amaliy jihatdan asoslangan bo’lib, o’quvchilarning mustaqil fikrlashini, savodxonligini va nutq madaniyatini rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi.

Xulosa. Grafika va fonetika modulini o’qitish jarayoni ona tili ta’limining poydevoriy bosqichlaridan biri hisoblanadi. Ushbu modullar orqali o’quvchilarda tovush tizimi, talaffuz me’yorlari, harf va tovush munosabati, imlo qoidalari hamda nutq madaniyati shakllanadi. Shuning uchun mazkur bo’limlarni o’qitishda zamonaviy pedagogik yondashuvlardan foydalanish zarur. Tadqiqot tahlillari shuni ko’rsatadiki, muammoli ta’lim texnologiyasi grafika va fonetika modullarini chuqur va ongli o’zlashtirishga xizmat qiladi. Muammoli vaziyatlar o’quvchilarda bilishga qiziqish uyg’otadi, ularni mustaqil fikrlashga, sabab-oqibat bog’lanishlarini aniqlashga, nazariy qoidalarni amaliy misollar orqali anglashga yo’naltiradi. Ayniqsa, tovush va harf farqini tushuntirish, urg’u va bo’g’in masalalarini o’zlashtirish, imlo va talaffuz tafovutlarini izohlashda muammoli ta’lim samarali natija beradi. Demak, grafika va fonetika modulini o’qitishda muammoli ta’lim texnologiyalaridan foydalanish ta’lim samaradorligini oshirish, o’quvchilarning savodxonligini mustahkamlash va mustaqil fikrlash ko’nikmalarini rivojlantirishning muhim sharti hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. Abduazizov A.A. O’zbek tili fonologiyasi va morfonologiyasi. – Toshkent: Fan, 1992.
2. Nurmonov A., Mahmudov N. O’zbek tilining nazariy grammatikasi. – Toshkent: O’qituvchi, 2001.
3. Mahmudov N. O’zbek tili fonetikasi va fonologiyasi. – Toshkent: Universitet, 2010.
4. Шчерба Л.В. Фонетика русского языка. – Москва: Наука, 1957.
5. Bloomfield L. Language. – New York: Holt, 1933.
6. Trubetzkoy N.S. Principles of Phonology. – Berkeley: University of California Press, 1969.
7. Vygotsky L.S. Thought and Language. – Cambridge: MIT Press, 1986.
8. Bruner J. The Process of Education. – Cambridge: Harvard University Press, 1960.